

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство
Східно-регіональний відділ Центру пам'яткознавства НАН України
та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

V Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 350-річчю м. Харкова
і 200-річчю Харківського національного університету
ім. В. Н. Каразіна

4–6 листопада 2004 року

Харків
НСЦ «СД»
2004

проведення розкопок курганів в Старобельському, Куп'янському, Ізюмському, Зміївському повітах. Для їх здійснення в Старобельський та Куп'янський повіти було направлено київську дослідницю К. М. Мельник, приват-доцентів Харківського університету Є. К. Редіна і В. І. Савву, викладача гімназії Є. П. Трифільєва; в Ізюмський повіт — приват-доцента Харківського університету О. М. Покровського та викладача гімназії М. О. Федоровського; для вивчення старожитностей етнографічних і для збирання місцевих експонатів для виставки в Харківський повіт було командировано професора Харківського університету А. М. Краснова, в Ізюмський повіт — приват-доцента О. М. Покровського, у Старобельський — О. П. Радакову, в Охтирський — професора Харківського університету М. Ф. Сумцова зі студентом Карташовим; для дослідження архівів урядових установ та приватних осіб в Харківську губернію було направлено помічника бібліотекаря Харківського університету — Д. П. Міллера, архіваріуса Історичного архіву Харківського історико-філологічного товариства — Є. М. Іванова та викладача гімназії М. М. Плохинського. Ці призначення були розглянуті та схвалені на п'ятому засіданні Харківського Попереднього комітету 25 травня 1900 р. Всім науковцям було видано відкриті листи на проведення запланованих досліджень. Результати проведених наукових експедицій були досить плідними. Про це свідчать звіти їх учасників на шостому, сьомому та восьмому засіданнях Харківського Попереднього комітету.

З новою силою робота наукових експедицій активізувалася в 1901 р. Ще в лютому на десятому засіданні ХПК Д. І. Багалій намітив ряд заходів, направлених на організацію спеціальних відряджень для збирання різних старожитностей. З цією метою на літо 1901 р. були заплановані та проведені експедиції: для вивчення архівів (Є. М. Іванов,

М. М. Плохинський), церковних старожитностей (проф. Є. К. Редін), церковних архівів (проф. А. С. Лебедев), говорів населення Курської губернії та старожитностей (проф. М. Г. Халанський), для збирання предметів для етнографічної виставки (проф. А. М. Краснов, М. Ф. Сумцов, О. М. Покровський та ін.), для здійснення розкопок курганів (О. М. Покровський, Є. П. Трифільєв, М. О. Федоровський, проф. Л. Ю. Шепелевич).

Протягом червня-серпня 1902 р. тривали роботи ХПК по підготовці виставки при з'їзді. Вона складалася з восьми відділів: первісні старожитності, старожитності церковні, історичні старожитності, нумізматичний, етнографічний, картографічний, стародрукованих книг та рукописів. Проблема підготовки та проведення цієї виставки була розглянута нами в окремій статті.

Під час своєї діяльності ХПК розгорнув широку видавничу діяльність. До найбільш значущих видань комітету слід віднести два томи «Трудов Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда». В них було опубліковано найбільш цікаві матеріали, зібрані Харківським комітетом до з'їзду. Важливе значення для фахівців як того, так і нашого часу, мало видання «Каталога выставки XII Археологического съезда в г. Харькове», який включав близько 900 сторінок. Крім того, комітетом було видано «Южно-русский народный орнамент П. Я. Литвиновой» з передмовою проф. Є. К. Редіна та «Атлас Слободско-Украинской губернии 1802 г.». Для зручності гостей ХПК було видано «Справочный указатель», «Иллюстрированный Путеводитель по Харькову».

Таким чином, діяльність Харківського Попереднього комітету слід визнати досить плідною та важливою для дослідження історії Слобідського краю.

Філіппенко Р. І. (Харьков)

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ Є. К. РЕДІНИМ ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Харківський університет у січні 1905 р. святкував свій столітній ювілей. У 90-х рр. XIX ст. за ініціативи Д. І. Багалія було розпочато збирання матеріалу для бібліографічного словника професорів і викладачів університету.

Не стояв осторонь і Є. К. Редін. До цього періоду належать його статті «Харьков как центр художественного образования юга России», «Харьковская школа изящных искусств» та ін.

В архівних документах збереглися відомості і про активну діяльність Є. К. Редіна в Комітеті редакторів. Ученого цікавили питання, пов'язані з історією заснування окремих кафедр Харківського університету, з організацією наукової роботи

Харківського історико-філологічного товариства, з діяльністю Музею витончених мистецтв та старожитностей університету. Його перу належать численні біографічні статті про професорів і викладачів університету, які були опубліковані в «Биографическом словаре профессоров и преподавателей Харьковского университета». Так, наприклад, 25 листопада 1903 р. було «заслушано сообщение... о поступлении в Комитет автобиографии проф. Редина...», а 12 грудня того ж року — «заслушано сообщение о поступлении в Комитет очерков Историко-филологического О-ства, составленного проф. Е. К. Рединым». Єгором Кузьмичем зібрано матеріали з історії кафедри теорії та історії мис-

тецтв, написаний нарис про Музей витончених мистецтв та старожитностей Харківського університету, а також роботу, у якій описано біографію всіх учителів «приятних мистецтв», музики та викладачів кафедри архітектури. До праць, присвячених історії університету, треба віднести й роботи у яких вивчались життя та діяльність А. М. Матушинського, І. Є. Бецького і А. М. Алфьорова, численні некрологи й біографічні нариси.

Є. К. Редін склав бібліографію своїх робіт, яка була прикладена до біографії вченого в книзі «Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905): История. Биографический словарь профессоров и преподавателей». До списку увійшли відомості про 96 робіт, які укладач систематизував за такими розділами: історія давньохристиянського й візантійського мистецтв та археологія, історія давньоруського мистецтва та археологія, історія рідного

краю й Харківського університету, некрологи та біографічні нариси, критичні статті й рецензії.

Безумовно, таку роботу можна було б виконати лише в архіві університету, де Є. К. Редін провів чимало часу.

Для розгляду питань, пов'язаних з підготовкою майбутнього ювілею, у 1902 р. була створена комісія з 12 осіб, по 3 від кожного факультету. До складу комісії від історико-філологічного факультету увійшли Є. К. Редін, М. Ф. Сумцов і Г. Ф. Шульц. Таким чином, учений зробив значущий вклад у вивчення історії Харківського університету.

Результати науково-дослідної діяльності істориків Харківського університету дорадянського періоду великі й багатогранні, діапазон їхніх наукових інтересів надзвичайно широкий, писалось в одній із статей. Безумовно, великий внесок у цю роботу учених університету було зроблено й професором Є. К. Редіним.

Фролов С. В. (Харків)

ІСТОРИЧНА НАУКА У м. ХАРКОВІ (1945–1955 рр.)

Перші повоєнні роки були важливим етапом в організаційному відродженні історичної науки в Україні, і Харкові зокрема. Часом збирання і накопичення сил стало це десятиліття.

Після визволення м. Харкова почалася реевакуація і відновлення роботи вищих навчальних закладів, яким одразу довелося зіткнутися з багатьма труднощами. Більшість вузів зазнали шкоди під час німецько-фашистської окупації, мали дуже слабку матеріально-технічну базу. Не вистачало навчальних і виробничих приміщень, меблів, навчального приладдя тощо. Аудиторії часто не опалювалися, нерегулярним було освітлення і водопостачання. Студентські гуртожитки не вмщували всіх, хто їх потребував. Багато викладачів і співробітників вузів не мали свого житла. Гостру потребу вузи відчували й у навчальній методичній літературі. Не вистачало підручників по спеціальних і суспільних дисциплінах. Так, якщо у 1940 р. книжковий фонд ХДУ перевищував 1,5 млн томів, то у першому післявоєнному навчальному році він складав лише 400 тис. книг. Не кращими були справи й в інших вузах Харкова.

Історична наука в Харкові на той час була представлена історичними факультетами ХДУ ім. О. М. Горького, ХДП ім. Г. С. Сковороди, Харківським учительським інститутом, а також кафедрами марксизму-ленінізму.

У перші післявоєнні роки у вузах Харкова не вистачало досвідчених науково-педагогічних кадрів. На 1 січня 1945 р. у 27 вузах міста не вистачало 210 викладачів. Особливо гостро нестача відчувалась у викладачах історії СРСР і УРСР, іноземних мов, української мови, української і російської літе-

ратури. Небагато було викладачів, які мали наукові ступені і звання. У 1948 р. на 190 викладачів кафедр суспільних наук м. Харкова припадало тільки 37 кандидатів і 1 доктор наук. Із 160 викладачів кафедр марксизму-ленінізму науковий ступінь кандидата наук мали 16 осіб.

Однак протягом першого післявоєнного десятиліття вузи м. Харкова зуміли відновити матеріально-технічну базу, налагодити навчально-методичну і наукову роботу. З року в рік збільшувалися асигнування на потреби вищої школи, що незабаром позначилося на підйомі вітчизняної науки і освіти. У цей час Харків був одним із найкрупніших наукових і культурних центрів країни. Так, у 1945 р. у місті нараховувалося 27 вузів, у 1955 р., внаслідок різного роду реорганізацій, їх залишилося 24.

Розвиток історичної науки в Харкові, як і в цілому в країні, у перше післявоєнне десятиліття проходив неоднозначно. Офіційні установки на односторонність негативно вплинули на творчі задумки і долі багатьох вчених, і історики тут не виняток. Говорячи про розвиток історичної науки в 1945–1955 рр., необхідно пам'ятати, що на цей період часу припав апофеоз культу особи Й. В. Сталіна, що наклав серйозний відбиток на всі сторони життя науки. Саме на ці роки припадає і посилення адміністративно-командних методів керівництва наукою, активізуються репресивні заходи щодо представників інтелігенції, їх звинувачування у націоналізмі та космополітизмі. Проте все це не змогло зупинити поступового розвитку історичної науки.

Харківські історики займалися численними й різноманітними за своєю тематикою науковими дослідженнями як у галузі вітчизняної, так і в га-